

УДК: 336.77(497.11)"1902"(093.2)

Др Иван М. БЕЦИЋ

историчар, научни сарадник
Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

ЧАЧАНСКИ КРЕДИТНИ ЗАВОД

АПСТРАКТ: *Банкарство Краљевине Србије карактерисао је велики број локалних финансијских установа са скромним основним капиталом. Најважнији циљ ових установа био је кредитирање својих акционара, по правилу трговаца, који су на тај начин развијали своје пословање. У Краљевини Југославији новчани заводи постојали од 1925. године све више су кредитирали земљораднике као главне праживоце кредита. Избијањем банкарске кризе, као последице светске економске кризе, услед владиних мера највећи број новчаних завода свео је своје пословање на исплату штедних улога, јер је најлакша израживања од земљорадника била реулисана посебним уредбама. У раду је првенствено на основу архивске грађе, анализиран историјат Чачанског кредитног завода који је до економске кризе својим акционарима доносио високе приходе.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Чачански кредитни завод, Насиас Илић, дивиденда, економска криза, заштићена земљорадника, мораторне менице, заштићена новчаних завода*

Зачетком формирања извесних кредитних извора за подмиривање најосновнијих потреба за кредитом у Србији сматра се указ од 1. јула 1836. године који је регулисао давање зајмова из црквеног фонда и фонда сирочади. Актива и пасива ова два фонда, као и школског, чиновничких удовица, манастирског и болничког фонда, те руковање пупилним и депозитским судским новцем стављени су 1862. године под управу новоформиране финансијске институције – Управе фондова. Ова, прва права кредитна установа у Србији, налазила се под надзором и руководством Министарства финансија.¹

Услед неефикасног деловања Управе фондова и потреба за кредитом фебруара 1869. године Министарство финансија дозволило је оснивање првог приватног новчаног завода под именом Прва српска банка. Основни

капитал овог завода требало је да износи милион дуката, при чему би половину акционарског капитала уплатила Француско-угарска банка, а другу половину удружење београдских трговаца. Међутим, она је октобра исте године отпочела рад са главницом од 200.000 дуката, а како је доживела слом већ 1871. године, њено кратко постојање изазвало је подозрење народа у новчане заводе.²

Даљи развој финансијских установа у Србији огледао се у оснивању локалних новчаних завода који су имали за циљ подмиривање потреба за кредитом првенствено својих акционара. Разлога за овакав ток догађаја било је више. Буџет Краљевине Србије био је константно у дефициту, па је оснивање финансијске установе државним капиталом било немогуће, док је држава стицањем независности била ослобођена извесних стега и ограничења вазалне државе,

[1] Момир Гломазић, *Историја Државне хипотекарне банке 1862–1932*, (Београд: Народна мисао, 1933), 58–59.

[2] Лепосава Цвијетић, „Прва српска банка“, *Историјски гласник* 2–3 (1964), 97–99.

па је у последње две деценије XIX века кренула у напредак који се огледао у истински спорој, али присутној индустријализацији, док је трговина постала једна од најзначајнијих привредних грана. Растао је промет и пољопривредних и индустријско-занатских производа. Повећавао се обим трговине на градским пијацама, па су јаја из Пирота, ћурани и друга живина из Лесковца, кајмак из Крагујевца и Крушевца постали тражени у свим већим местима, а посебно у Београду.

Табела 1 – Државни дефицити Краљевине Србије (1880–1900)³

Година	Државни приходи	Државни расходи	Буџетски дефицит
1880.	19.145.376	19.520.477	375.110
1883.	28.314.937	34.469.918	6.154.981
1886.	32.168.687	46.000.000	13.832.313
1889.	36.863.730	51.869.999	14.333.134
1894.	57.786.222	62.623.868	4.837.646
1897.	61.646.870	72.125.298	10.478.428
1900.	75.306.229	84.419.516	9.113.287

Трговачки сталеж је у последњих двадесет година XIX века доживео снажан успон, посебно крупни трговци (гросисти) који су оснивањем банака и ширењем трговачких веза разгранатом мрежом агената и заступника постепено потискивали стране трговце са српског тржишта. Трговачки сталеж чинио је до 5% становништва, а према прегледу из 1900. године у Србији је било 6.713 трговаца и 8.053 слугу и помоћника.⁴

Пораст опште привредне делатности довео је до пораста количине новца у промету и тиме омогућио стварање нових финансијских установа и завода. У пракси је то значило појаву великог броја паланачких новчаних завода који су за кратко време преплавили земљу. До 1890. године шалтере су отворила чак 43 новчана завода, са укупним капиталом од 10.606.000 динара.⁵ Овај број нарастао је до краја 1908. године

[3] Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi, prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*, (Београд: Економски институт – Jugoslovenski pregled, 1991), 46–74.

[4] *Историја српског народа*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 30.

[5] Исто, 18.

на 140, а уплаћени капитал износио је 47 милиона динара.⁶

Развој банкарства у Чачку почео је 20. фебруара 1885. године,⁷ а до краја века основане су 15. новембра 1892. Чачанска задруга⁸ и 27. априла 1900. Чачанска удеоичарска задруга.⁹ Без обзира на постојање три новчана завода, на самом крају 1901. године основан је и четврти – Чачански кредитни завод – који је код Првостепеног суда у Чачку протоколисан 14. марта 1902. године.¹⁰ Оснивање новог новчаног завода поред већ постојећих наговештава константан развој градске трговине, али и недостатак новчаног капитала за већи обим пословања. Уз то, имућнији трговци и људи других професија желели су не само да на лакши начин дођу до потребних средстава за пословање, већ и до могућности да кредитирањем становништва дођу како до зараде, тако и до политичког утицаја.

Циљ оснивања Чачанског кредитног завода био је да капитале којима рукује даје на приплод, да сиромашној класи људи даје прилику да своје уштеђевине на сигурном месту могу чувати и умножавати, да онима којима треба зајам може давати према прописима правила и тиме помагати трговину и занатство. Основни капитал износио је 100.000 динара (10.000 акција по 100 динара) у сребру, чиме је Банка спадала у заводе са невеликим капиталом, довољним првенствено за задовољавање кредитних потреба својих акционара.¹¹ Па ипак, акционари Кредитног завода могли су бити задовољни дивидендом коју је пословање доносило. Она се током првих година рада усталила на 10%,¹²

[6] *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah 1921–1922*, (Zagreb: Hrvatski štamparski zavod D. D, 1922), svezak I, 125.

[7] *Правила Чачанске штедионице, основана 1885. године*, (Београд: Модерна штампарија „Вук Караџић“, 1921), 1.

[8] *Правила Чачанске задруге, основана 1892*, (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1921), 1.

[9] *Правила Чачанске акционарске задруге, донесена на ванредној скупштини удеоичара задругних 10. марта 1902. год.*, (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1903), 1.

[10] *Српске новине* 74, 3. април 1902, 4.

[11] *Правила Чачанској кредитној заводу, основан 1901. год.*, (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1921), 1–2.

[12] *Compass, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslavien*, (Wien: Compassverlag, 1930), 268.

што је у пракси значило да су акционари до избијања Првог светског рата успели да поврате уложени капитал.

Иако је самом објавом о избијању Првог балканског рата 1912. године и спроведеном мобилизацијом сваки рад банака био прекинут, и ова година завршила се повољно по Кредитни завод, захваљујући успешном пословању на њеном почетку. Дивиденда у две године балканских ратова остала је иста као и претходних, а средства за кредитирање Банка је обезбеђивала из штедних улога на које је плаћала камату од 6% до 7,5% и од кредитора код којих је интерес износио 7% и 8%.¹³

Избијање Великог рата прекинуло је све видове редовног привредног пословања, а за новчане заводе то је значило борбу за очување покретне и непокретне имовине, као и портфеља који су припадали Банци. Захваљујући благајнику Таси Обреновићу основна главница и сва имовина су сачувани. Међутим, по окончању ратних дејстава, за Кредитну банку то је значило и спор са тада већ бившим благајником, будући да је он за очување њене имовине захтевао да му се од 1. јула 1915. године до дана исплате призна и исплати цела плата. Збор је одлучио да спор са Обреновићем и осталим персоналом реши Управни одбор.¹⁴

Ситуација у којој се Краљевина СХС наша после завршетка Великог рата била је изузетно тешка. Катастрофалан проценат страдалог становништва на простору предратне Краљевине Србије, девастирани привредни субјекти, огромно страдање сточног фонда, као и уништена саобраћајна инфраструктура јасно су осликавали

[13] Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, АЈ, 65-1282-2266, Извештај о раду за 1912. годину.

[14] Решавање спора по питању плата са чиновницима Банке вршено је на основу члана 90. Уредбе о правној ликвидацији стања створеног у рату 1914–1920. године, према којој су новчани заводи били дужни да исплаћују половину плате чиновницима за све време трајања рата, ако услед ратних догађаја нису радили. Службеници и остало правно особље имали су право да траже половину своје плате и за време за које су били на војној дужности до 1. јануара 1916. године, уколико је банка у то време радила. (*Уредба о правној ликвидацији стања створеног ратом 1914–1920. године*, (Београд: Државна штампариа Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, 1920), 35).

тешкоће покретања привреде.¹⁵ Све побољшано, као и мораторно стање за враћање предратних зајмова банкама, утицало је да се и банкарство као део привреде нађе у тешком стању за пословање. За велике новчане потребе тржишта довољну количину новца за кредитрање имао је мали број банака, док су предратне главнице новчаних завода постале симболичне и нису могле да подмире ни мали део потраживања. Зато су банке биле принуђене да повећавају свој основни капитал (уколико су акционари били у могућности да то прихвате), да се спајају са другим новчаним заводима и фузијом повећају свој капитал (а смање режију) или да прибегну ликвидацији.

Акционар Кредитне банке и члан Надзорног одбора Максим Кривачић поднео је предлог о ликвидацији, сматрајући да је капитал са којим је Банка располагала био десетоструко ниже вредности у односу на предратни и да стога акционари не могу да остваре зараду. Овај предлог Скупштина акционара одбацила је акламацијом и одлучила да Кредитни завод продужи рад према својим правилима. Управном и Надзорном одбору дато је овлашћење да процене да ли је за установу било повољније повећања главнице или фузија са неким другим заводом, те да то образложе Скупштини акционара која ће о томе донети коначну одлуку.¹⁶ Управа је проценила да је за Кредитну банку најповољније да изврши до-капитализацију и самостално настави свој рад, што је и учињено. Управу Чачанског кредитног завода чинило је осам чланова Управног и пет чланова Надзорног одбора. Председник Управног одбора био је Настас Илић,¹⁷ док су чланови били Милун Пурић,

[15] Преко 60% прагова на српским пругама било је труло, па је максимална брзина композиција износила 25–30 км/ч. Најважнија саобраћајница Београд – Ниш – Скопље оспособљена је за коришћење тек крајем јула 1919. године. Порушени Савски мост и недовољан број речних пловила онемогућавали су нормалну комуникацију са крајевима северно од Саве и Дунава, што је додатно оштарећивало и иначе проблематичну циркулацију људи и робе у источном делу државе. (Андре Станић, „Наш железнички саобраћај“, *Нови животи*, јануар 1920, 242–243).

[16] АЈ, 65-1282-2266, Записник са Четрнаесте редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 10. априла 1921. године.

[17] Презиме председника Управног одбора изазивало је проблем записничарима на седницама скупштина акционара и Управног

Витомир Николић, Чеда С. Солујић, Ђорђе С. Мићовић, Никола Перишић, Стеван А. Пушељић и Милија Лазовић. Надзорни одбор чинили су Радомир Пушељић, Периша Весовић, Тадија Драгутиновић, Максим Кривачић и Јован Марковић.¹⁸

Осим вишеструко обезвређеног капитала, велики проблем за пословање новчаних завода представљало је мораторно стање за наплату предратних дугова и начин на који је држава била принуђена да тај проблем реши како би донекле ублажила тежак положај становништва. Министар трговине и индустрије др Момчило Нинчић донео је наредбу по којој је прописан начин решавања предратних дугова. У циљу извршења припрема за оснивање Ликвидационе банке новчани заводи добили су задатак да напишу менице које су се код њих затекле на дан 12. јула 1914. године, а чије је рок плаћања био у периоду од 17. септембра 1912. године до објаве указа о демобилизацији војске (24. марта 1920), прерачунавајући засебно и камату која је призната по прописима Закона о ликвидацији мораторног стања, а закључно до краја 1920. године. Менице које неки завод не би хтео да уступи Ликвидационој банци на наплату зато што има намеру да их споразумно с дужником на други начин ликвидира завод је могао задржати, али под условом да за то има дужников пристанак. Уколико је дужник био писмен, била је довољна његова својеручна изјава о томе, а ако није, његова изјава морала је бити оверена код судских органа. Новчани заводи били су у обавези да, на овај начин задржане менице, третирају дужника на исти начин како би га, према члану 39. Закона о ликвидацији мораторног стања, третирали Ликвидационој банци.¹⁹

одбора. До 1921. године уписиван је увек као Настас Илијћ, а потом као Настас Илић. Током 1924. године и на још неким документима био је уписиван као Илијић, да би се у годинама које су следиле најчешће помињао као Илијћ. За презиме Илијћ определили смо се на основу његовог својеручног потписа.

[18] АЈ, 65-1282-2266, Записник са Тринаесте редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 19. августа 1920. године.

[19] *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 207, 20. septembar 1920, 2.

Колико је питање решавања проблема предратних меница било значајно за Кредитни завод види се по томе да их је било ненаплаћено 398 комада у вредности од 113.315 динара.²⁰ Самим тим што је сума дуговања превазилазила основни капитал Банке, јасно је да је, поготово у периоду несташице капитала, начин решавања овог проблема био један од примарних задатака акционара и управе. Збор акционара одлучио је да се не предају све менице Ликвидационој банци, већ да изванредно број од дужника наплати сама Кредитна банка. Ова одлука показала се погрешном, јер су многи дужници користили сваки начин да не исплате своја дуговања. Кредитна банка утужила је те дужнике, али је чачански Првостепени суд одбијао право тражења наплате на овај начин, руководећи се чланом 31 Закона о ликвидацији мораторног стања, уз образложење да тражење обезбеђења и наплате по предратним меницама може вршити искључиво Ликвидационој банци, што је Апелациони суд у Београду потврђивао.

Кредитни завод обратио се Ликвидационој банци са питањем да ли спорне менице имају правну вредност, јер уколико је нису имале, Кредитни завод би био на великој штети. Највећи део дужника који нису признавали дуг тврдио је да наплату меница може потраживати само Ликвидационој банци и дао изјаве да ако их она буде затражила, да ће свој дуг признати.²¹ Зато је Кредитни завод од 1925. године тражио да се дозволи наплата меница преко Ликвидационе банке, будући да се у наредби министра трговине и индустрије, објављене у Службеним новинама од 20. септембра 1920. године, нигде није стајало да потраживања застаревају.²² Одговор Ликвидационе банке није сачуван, али је јасно да је био негативан, будући да је 1929. године

[20] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Шеснаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 4. марта 1923. године.

[21] АЈ, 65-1282-2266, Допис Чачанског кредитног завода Ликвидационој банци од 26. августа 1925. године.

[22] АЈ, 65-1282-2266, Записник са Двадесете редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 13. фебруара 1927. године.

било нерегулисаних предратних меница у висини од нешто преко 40.000 динара.²³

Током прве две послератне године Кредитни завод се није бавио издавањем нити наплаћивањем предратних меница, већ су се његове активности огледале у продаји њиховог имања и исплати новца штедишама које су то желеле. Имање које је Кредитни завод имао продато је на предлог Радомира Пушељића, а пре рата купљено је од акционара Милана Београчића. Разлог продаје била је повољна цена некретнина у Чачку и јачање резервног фонда, будући да је новац од продаје унет у резерву Банке.²⁴ Завод је у 1919. години имао оставе код више банака, тако да је повлачење тих остава повећавало крајње сиромашни капитал за потребе пословања.²⁵

Акције кредитног завода биле су распоређене на већи број акционара, што је била једна од карактеристика банкарства у Краљевини Србији. Разлога је било више, а најважнији су били ти да су се у малим срединама привредници ретко опредељивали да се баве само банкарством, већ је оно служило за обезбеђивање повољног кредита првенствено за њихове основне делатности и тај да је, према важећем закону, расподела акција доносила више гласова од њиховог концентрисања.²⁶ Највише акција Кредитног завода поседовали су Настас Илијћ – 30, Перка Д. Лазовић – 30, Благоје Д. Лазовић – 32, Милија Д. Лазовић – 30 (деца једног од оснивача, умрлог Драгутина Лазовића), Максим Кривачић – 30,

[23] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Двадесет другој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 10. фебруара 1929. године.

[24] АЈ, 65-1282-2266, Записник са Тринаесте редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 19. августа 1920. године.

[25] Кредитни завод имао је оставе у висини од 53.350 динара код Београдске задруге, 33.330 динара код Банке Андрејевић и Ко., 16.550 динара код филијале Прашке банке и 21.450 динара код Српске кредитне банке (АЈ, 65-1282-2266, Рачун изравнања за 1919. годину).

[26] Према члану 65. важећег закона сваке три акције давале су имаоцу право на један глас. Међутим, ниједан акционар није могао имати више од десет гласова, ма колико акција поседовао. Зато су акције уписиване на чланове породице и најчешће су износиле око 30 по члану породице. („Закон о акционарским друштвима“, *Трговачки законик и специјални подзакони Краљевине Србије, пројумачени одлукама ошће седнице и одељења касационог суда*, (Београд: Трговина Маричића и Јанковића, 1914), ССXXII)

Ђорђе Ђорђевић – 30, Јарослав Павловић – 30, Милан Београчић – 30, Душан Рељић – 30 и Добрамир (Добромир?) Илијћ – 22.²⁷

Иако се размишљало о спајању са неким од постојећих чачанских банака, управа Кредитног завода одлучила се за наставак самосталног рада повећањем основног капитала. На ванредном Збору акционара 20. јуна 1921. године предвиђено је да се главница повиси на милион, али је министар трговине и индустрије одобрио повећање на 500.000 динара. Акционари су уписали две емисије акција од по 250.000 динара и планирали су да средства буду уплаћена до краја 1922. године.²⁸ План да се повећање основног капитала изврши у два кола била је особеност у раду српских банака. Уплате су најчешће биле недељне, а када би се једно коло уплатило, приступало се упису новог. Ограничена финансијска моћ акционара често је доводила до обуставе уплата наредног кола, па се уплаћена вредност претварала у акције које су носиле вредност од 50 или од 100 динара.

И током 1921. године Кредитни завод није предузимао никакве послове, осим наплате предратних меница и есконта нових. И поред скромног рада остварена је дивиденда од 10.000 динара, док је 357 динара из остатка чисте добити пренето на рачун ажије.²⁹ Нова правила Банке предвидела су поделу добити на следећи начин: 10% зараде уплаћивало би се у резервни фонд, 5% била је висина тантијеме председника Управног одбора, 4% је износила тантијема чланова Управног одбора, а 3% чланова Надзорног одбора. За фонд обезбеђења службеника и чиновника издвајано је 3% чисте добити, док је 75% добити

[27] АЈ, 65-1282-2266, Списак депонованих акција за Тринаесту редовну скупштину акционара Чачанског кредитног завода од 19. августа 1920. године.

[28] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Петнаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 12. марта 1922. године.

[29] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Петнаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 12. марта 1922. (Ажија је представљала теоријски однос између вредности злата и вредности новца у оптицају, али у пракси није увек одговарала берзанској вредности новца. (Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1938, (Београд: Министарство финансија, 1938), 109))

стављано акционарима на располагање, односно дивиденду.³⁰

У финансијском погледу, послератне потребе становништва чачанског краја биле су, као и у другим крајевима предратне Србије, веома велике. Иако је сам Чачак имао 5.093 становника, округ је са 121.922 становника спадао у веће у источном делу државе.³¹ Осим недостатка капитала и високе инфлације, додатан проблем за озбиљан привредни раст била је и „неплодна“ и свом становништву тешка 1922. година. Услед велике суше приноси су подбацили, тако да Кредитни завод није предузимао никакав други посао, осим што је, у складу са својим скромним могућностима, излазио у сусрет тражиоцима зајма. Високе каматне стопе омогућиле су задовољавајући успех и зараду од 26.492 динара, што би према главници од 310.700 динара значило исплату дивиденде акционарима у висини од 8%, док је остатак од 1.636 динара пренет као добит за 1923. годину.³²

Хронична потражња великих количина новца на тржишту условљавала је инфлацију и интензивно обраћање новчаних завода Народной банци за добијање зајмова. Тенденција високе потражње кредита већ је постала јасна током прве половине 1922. године, када је у априлу њихова сума износила 900 милиона динара.³³ Колебање вредности девиза на берзама и нагли суоврат динара утицали су да управа Народне банке у другом тромесечју приступи знатно опрезније давању кредита, па је одлучила да коришћење већ одобрених кредита смањи за 10% и заведе тенденцију здравог привредног пословања. Услед стања државних финансија, пореских проблема и велике потражње за новцем која је утицала на раст каматних стопа код приватних банака, ова мера предострожности Народне банке није уродила плодом. Крајем септембра

1922. године менични и ломбардни зајмови достигли су рекордан износ од 1.526 милиона динара и дошли до крајње границе законских средстава Банке. Зато је Народна банка била принуђена да обустави давање нових кредита по есконту, да све кредите почев од 1. јануара 1923. године поново смањи за 10%, а да есконтовање меница по већ одобреним кредитима продужи и даље у новим границама.³⁴

Осим смањених кредита код Народне банке новчаним заводима није ишла на руку ни економска политика министра финансија Милана Стојадиновића. Иако је министар суштину своје политике објаснио речима „ни инфлација, ни дефлација“ у пракси је спровођена рестриктивна монетарна политика која је давала добре резултате у погледу стабилности валуте. Након извесног времена сам министар признао је ову чињеницу.³⁵ Критике да је новчана маса у оптицају мала за привредне потребе земље и да је у поређењу са земљама у окружењу осетно нижа, Народна банка покушала је да ублажи повећањем новчане масе у неколико наврата, али је тај новац углавном коришћен за интервенције на берзи.³⁶ Без обзира на спорадичне интервенције Народне банке, реални оптицај новца у већини европских земаља био је од 100% до 300% предратне количине, док је у Краљевини СХС износио свега 66%.³⁷

Поменуте мере изазвале су велику несташницу новца, нарочито за време јесење извозне кампање, тако да је добијање кредита код других новчаних завода било могуће само по изузетно високим каматним сто-

[34] Исто, 152.

[35] Говорећи о предузетим мерама за поправку вредности динара Стојадиновић је навео и то да је од октобра 1923. до маја 1924. године новчанични оптицај смањен са 6 на 5,5 милијарди динара. (*Jugoslavenski Llojd*, 196, 27. јун 1924, 1).

[36] Да је невелика маса новца у оптицају истицали су и чланови саме Народне радикалне странке. У оптицају се јануара 1923. године налазило свега око 415 динара по глави становника. (*Самоуправа*, 19, 26. јануар 1923, 1) Демократе су замерале Стојадиновићевој дефлационој политици на томе што је она уведена без припреме, па је Народна банка морала да откаже 10% кредита привреди, али су признавали да је министар истрајао на свом правцу и није подлегао ни обећањима ни претњама да се новац штампа. (*Народна слога*, 12, 24. август 1924, 1)

[37] Goran Nikolić, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003), 99.

[30] *Правила Чачанској кредитној заводи*, 17.

[31] *Дефиницијни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год.* (Сарајево: Државна штампарија, 1932), 82.

[32] А], 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Шеснаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 4. марта 1923. године.

[33] *Народна банка 1884-1934*, (Београд: Завод за израду новчаница - Топчидер, 1934), 151.

пама. Многа приватна лица која су имала штедне улоге, подизала су новац и давале га на зајам другим приватним лицима по осетно вишим каматама него што су оне износиле у банкама. Актуелни тренд утицао је на пад висине штедних улога код Кредитног завода и немогућност да се изврши повећање основног капитала током 1923, па су се акционари надали да ће га уплатити до краја 1924. године.³⁸ Иако су у томе успели тек током 1925, Кредитни завод успео је да током 1924. године исплати цео реесконт који је до тада користио код других новчаних завода, не тражећи нове зајмове, пошто је имао довољно средстава захваљујући повећаном улогу на штедњу грађана које су привукли повећаном каматном стопом, али је она била много мања у односу на камату коју би давали другим банкама.³⁹ Кредитни завод избегавао је повлачење кредита код других новчаних завода, а у 1925. години кредите је узимао код београдске Извозне банке која им је давала кредит када им је био потребан.⁴⁰

Смањење обима послова градске привреде од 1925. године заменило је трговце као главне комитенте Кредитног завода земљорадницима. Смањен обим послова утицао је на то да су банке бележиле стални раст улога на штедњу, па је коришћење кредита код других новчаних завода јењавало, а банке су за кредитирање користила средства којима су оне руководиле. Раст улога на штедњу довео је до промене структуралног односа између властитих и туђих средстава којима су банке располагале. Док је тај однос 1920. године био 43:57%, он је због знатног пораста улога 1929. године износио 24,1:75,9%.⁴¹ Овај однос диктирао је инвестициону политику банака. Како су три четвртине средста-

ва припадале штедишама банке су се, да би умањиле ризик пословања, опредељивале на краткорочно кредитирање индустрије, трговине и земљорадника. Дугорочни кредити пољопривреди нису разматрани као реална могућност, а кредитна способност клијената и гаранција отплате дуга стављани су испред зараде.

Већина акционара Кредитног завода припадала је трговачком слоју, што је била карактеристика највећег броја новчаних завода на простору Србије, посебно у местима као што је био Чачак, у коме је постојао велики број трговачких радњи. Крајем двадесетих година XX века у граду је пословало 18 трговина са мануфактурном робом, 1 дрогерија, 3 трговине дрва, 1 трговина кожом, 1 извозник, 15 трговина колонијалном робом, 28 трговина мешовитом робом, 1 трговина намештајем, 2 трговине стакларије и порцеланске робе, 1 трговина шиваћим машинама, 48 трговина пољопривредним производима и 10 гвожђарских радњи.⁴² Утицај и значај трговачког слоја у привредном животу града је очигледан.

Вишегодишњи успешан рад Кредитног завода дао је повода Управи да сматра да њихова установа спада у ред најликвиднијих новчаних завода. Дивиденда се усталила на 20%, па су и зараде на основу тантијема чланова Управе биле задовољавајуће. Вероватно из тих разлога дошло је до покушаја да се упражњена места у Управном одбору, услед оставки Максима Кривачића и Настаса Илијћа, те смрти једног члана, искористе као прилика да се измени читав Управни одбор. Наиме, Кривачић и Никола Перишић предложили су да из Управног одбора не иступе лица према правилима већ да се бирају сви чланови, а да се додашњи Управни одбор смени. Председник Управног одбора изнео је да Правилник не допушта тако нешто, јер број чланова није пао испод минимума за одлучивање да би се бирали сви, што је збор и потврдио.⁴³

[38] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Седмнаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 16. марта 1924. године.

[39] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Осамнаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 8. марта 1925. године.

[40] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Деветнаестој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 28. фебруара 1926. године.

[41] Joso Lakatoš, *Jugoslovenska privreda* (Zagreb: Jugoslovenski Lloyd, 1933), 216.

[42] *Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, (Beograd: Jugoslovensko Rudolf Mosse A. D., 1928), 651-652.

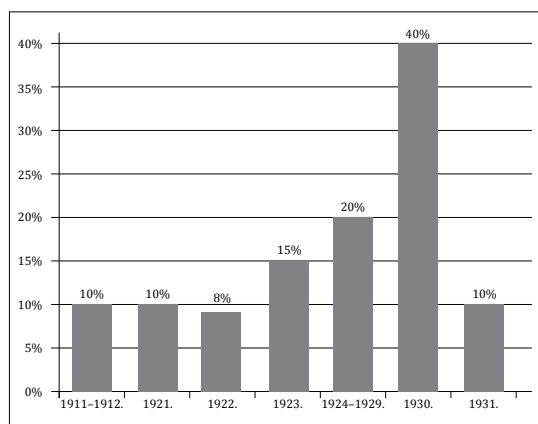
[43] АЈ, 65-1282-2266, Записник са Двадесете редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 13. фебруара 1927. године.

Друга половина двадесетих година била је изузетно успешна за рад Кредитног завода. Банка је располагала са довољно средстава да буде способна да одговори захтевима дужника, поверилаца и улагача, а стабилним пословањем стекла је поверење и привукла улагаче, међу којима је неколико њих сматрала за велике и озбиљне. Водиља пословања била је да се иде на малу разлику у заради на каматама, да се већа каматна стопа даје улагачима, а мања наплаћује клијентима. У 1927. години резервни фонд, пензиони фонд чиновника и фонд за сумњива потраживања износили су 503.624,31 динар, што је премашивало основни капитал, тако да је Кредитни завод био апсолутно ликвидан и у ситуацији да може да рачуна на отпис око 20% есконтваних меница у случају њихове ненаплативости.⁴⁴

Фондови Банке константно су расли и на крају 1928. године износили 692.698,04 динара, што је било готово за чвртину више од основног капитала. Особеност у пословању била је та да је Кредитни завод имао приход чак и од своје резерве, што је значило да је новац из једног од фондова, који није морао бити чуван у хартијама од вредности, употребљаван као обртни капитал, али зарада није коришћена за тантијеме и дивиденду, већ за повећање резервних фондова Банке.⁴⁵

Из графикана дивиденде акционара Кредитног завода може се уочити да се она, након првих послератних година, усталила у периоду од 1924. до 1929. године на 20%, што је била реткост код новчаних завода у источном делу Краљевине СХС. Дивиденде су често варирали и разлика у њиховој висини знала је да буде драстична. Приходи банака у 1926. години махом су подбацили у односу на претходну, што је последица мањег интереса за кредите и отписа од капитала, али и ограничене могућности пла-

сирања капитала, тако да је просечна дивиденда износила 9%.⁴⁶ Кредитни завод није имао падове у приходу, али ни повећање висине дивиденде иако се зарада разликовала током наведеног периода. Разлог је био тај што су акционари свакако били задовољни зарадом од 20% на годишњем нивоу, па је остатак зараде служио за јачање резервних фондова. У 1930. години зарада је износила рекордних 40%, по чему се чачанска Банка може сврстати у оне заводе који су у једној години успели да својим акционарима отплате две петине уложеног капитала. Почетак економске кризе 1931. године утицао је и на успешност пословања Кредитног завода, али је и у овој години он успешно пословао. Услови за пословање, посебно у другој половини двадесетих година, били су повољни, а један од оних који су на то утицали било је повећање броја становника. У односу на деценију раније, у Чачку је 1931. године живело 9.115 становника, што је значило повећање броја становника од 80%. Град је имао 1.435 кућа са 2.007 домаћинстава, док је Трнавски срез бројао 26.970 становника.⁴⁷

Графикон 1 – Дивиденда акционара Чачанског кредитног завода⁴⁸

[44] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Двадесет првој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 12. фебруара 1928. године.

[45] АЈ, 65-1282-2266, Извештај Управног одбора поднет на Двадесет другој редовној скупштини акционара Чачанског кредитног завода 10. фебруара 1929. године.

[46] „Наше банке“, Велики штрџовински календар за 1928. годину, (Београд: Привредни преглед, 1927), 68.

[47] Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. год, књ. I, (Београд: Државна штампарија, 1932), 42.

[48] АЈ, 65-1282-2266, Извештаји Управног одбора Чачанског кредитног завода од 1912. до 1932. године; *Compass, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslavien*, (Zagreb: Kompas d. d, 1926), 195; *Compass*, 1930, 268).

Развој новчаних завода заустављен је избијањем Велике светске економске кризе која се у Краљевини Југославији почела осећати 1931. године и то првенствено у банкарству, посебно као криза поверења. Из извештаја Удружења банака спремљеног за скупштину 12. јуна 1932. године могло се уочити следеће: „Почев од августа 1931. године, десила се једна појава, веома значајна по новчане установе, како приватне тако и државне, у нашој земљи. Та је појава била у наглom и великом повлачењу улога и осталих потраживања од новчаних устано-ва, каква се у нормалним приликама не дешава. Она је изазвала веома тежак положај наших новчаних устано-ва, као и поремећај како у кредитним односима, који иначе нису били сређени, тако и нашој народној привреди, која је већ била оронула.“⁴⁹

Осим повлачења новчаних средстава из банака, још озбиљнији проблем огледао се у неиспуњавању обавеза комитената према банкама, посебно од стране земљорадника, који су били најзаступљенији клијенти у највећем броју новчаних завода. Осим реалне немогућности да у пуној мери одговоре својим обавезама, земљорадници су се повели разним агитацијама које су ишле у прилог томе да се дугови не отплаћују. На то је скренуо пажњу и др Влада Марковић, председник Удружења банака на скупштини 14. августа 1932. године: „Међу сељацима развила се агитација, која иде за тим, да се створи увјерење, да ће доћи до конверзије и да се према томе не морају отплаћивати дугови. Овакав је рад рушење здравих основа нашег господарства и тај мора уродити најтежим посљедицама, не само за новчарство, него и за читаво наше господарство.“⁵⁰

Како су најбројнији клијенти провинцијских банака били земљорадници, од њихове ликвидности зависило је функционисање банкарског система на локалу. Ниска цена пољопривредних производа онемогућила је ликвидност сељаштва, па је др-

жава, да би сачувала основни и најбројнији друштвени слој, објавила 19. априла 1932. године мораторијум на отплату сељачких дугова. Мада је Законом о заштити земљорадника предвиђено да се и новчани заводи којима је угрожена ликвидност могу заштитити њиме, он је у пракси довео до паралисања рада банака. Збивања у држави и те како су се одразила на рад Кредитног завода. Иако је ова установа пословала тако да је вршила кредитирања земљорадника, трговаца и занатлија по мањим сумама, на основу меница са роком доспећа од три месеца, дакле најсигурнијим видом пословања, нашла се у великом проблему.

Управа Банке видела је доношење Закона о заштити земљорадника као могућност да се „своја дуговања не морају плаћати“. Токм прва два месеца од ступања Уредбе на снагу дужници су у приличној мери одговарали својим обавезама. Међутим, након агитације „извесних (левичарских) елемената“ међу земљорадницима да не плаћају дугове јер ће их држава платити, отплата је готово у потпуности престала. Агитатори су као средство пропаганде користили анкету Привилеговане аграрне банке о земљорадничким дуговима као аргумент да ће држава примити на себе обавезу плаћања. То је довело до наглог пада броја дужника који су измиривали потраживања, а подизање штедних улога нагло је порасло, услед вести да ће улагачима уместо готовине бити издаване државне обвезнице. Зато је Кредитни завод дошао у позицију да није могао да одговори својим обавезама, будући да су улагачи своја средства тражили лично, преко власти, а поједини и претњом да ће наплату тражити судским путем.⁵¹

Вредност свих фондова Кредитног завода на крају 1931. године износила је 1.271.446,14 динара и била је два и по пута већа у односу на основни капитал.⁵² Обавезни резервни фонд састојао се од 2,5% обвезница Ратне штете и других хартија од

[49] „Изузетна појава у нашем банкарству у 1931. години“, *Правда*, 149, Београд, 28. мај 1932, 3.

[50] АЈ, 38-575-742, Централни прес биро, „Скупштина Друштва банака у Београду“, *Обзор*, Загреб 17. август 1932.

[51] АЈ, 65-1282-2266, Молба за стављање под заштиту Чачанског кредитног завода од 10. октобра 1932. године.

[52] АЈ, 65-1282-2266, Рачун изравњања Чачанског кредитног завода на дан 31. децембар 1931. године.

вредности, непокретног имања, а делом и од других разних послова. Кредитни завод остваривао је приход од својих непокретности на основу изнајмљивања простора у пословној згради. Зграда Банке имала је седам одељења на 6 ари плаца, чија је процењена вредност износила 195.000 динара. Уз то, Кредитни завод имао је на рачуну код Поштанске штедионице 390.000 динара.⁵³ Чланови Управног и Надзорног одбора дуговали су по кредитима укупно 583.000 динара, а ова сума била је обезбеђена интабулацијама на њихова непокретна имања, чија је вредност била вишеструко већа од дуговања, док су штедни улози чланова управе износили 666.000 динара. Земљорадничке менице чиниле су 90% меничног портфела и углавном су износиле на суме до 5.000 динара, док је врло мали број меница гласио на веће суме. Завод је протестованих и утужених меница имао у вредности од 3.000.760 динара, а дуговања Кредитног завода била су само по уложним књижицама, док их није имао ни по текућим рачунима, нити код других завода, што није био чест случај. Број улагача код Кредитног завода био је 405, а структура штедних улога била је оваква:⁵⁴

До 500 динара	130
до 1.000	28
до 5.000	106
до 10.000	46
до 20.000	39
до 30.000	18
до 40.000	12
до 50.000	9
до 60.000	6
до 70.000	2
до 80.000	1
до 90.000	3
Преко 100.000	5

Од 5.000 акција банке, 4.200 налазило се у поседу њене Управе. У власништву Настаса Илијћа налазило се преко 50% акција, док је други по значају акционар био

[53] АЈ, 65-1282-2266, Извештај о стању Чачанског кредитног завода од 19. новембра 1932. године.

[54] АЈ, 65-1282-2266, Молба за стављање под заштиту Чачанског кредитног завода од 10. октобра 1932. године.

трговац Јарослав Павловић. Уједно, ова два члана Управе били су и највећи улагачи, тако да је Илијћ на штедни имао 322.400, а Павловић 238.000 динара. До избијања кризе Кредитна банка давала је камату на штедњу у висини од 6% до 8%, према погодби, а кредите по меницама наплаћивала је у распону од 16%–24% заједно са провизијама и по погодби, док је на зајмове на основу залога, највише по обвезницама Ратне штете и локалних новчаних завода, камата износила од 12% до 24% са провизијом. Због кризе током 1932. године Кредитни завод исплатио је више него наплатио 360.000 динара.⁵⁵

Активно стање Кредитног завода омогућило му је да 6. децембра 1932. године буде стављен под заштиту. Планом рада прецизирано је да плаћа на штедне улоге камату од 5%, по земљорадничким меницама, наплаћује камату прописану законом, да по осталим меницама наплаћује камату од 12% и провизију према уговору са дужником, да оним дужницима који ће отплатити дуг у целисти или бар његову половину може снизити камату, да месечни режијски трошкови износе 8.000 динара и да се исплате врше према закону.⁵⁶ Иако је на овај начин Кредитни завод наставио своје пословање, претворио се у установу чија је основна и готово једина делатност била исплата штедних улога.

Владе Краљевине Југославије одлагале су коначно решење „сељачког питања“ што је земљорадницима поговарало јер су били ослобођени обавезе да плаћају задужења, али их је ускраћивало за сваки нови кредит. „Стагнација банковне дјелатности, растуће неповјерење улагача, увијек нови предлози стручњака и привредника најбољи су знаци да се банкарство унаточ помоћи законодавства налази у сталној депресији, те убија и онако већ рудиментарне облике кредита који још постоје код нас. Како је кредит основа сваке привредне дјелатности, а привредне прилике опет дјелују на стање

[55] АЈ, 65-1282-2266, Извештај о стању Чачанског кредитног завода од 19. новембра 1932. године.

[56] АЈ, 65-1282-2266, План рада Чачанског кредитног завода од 12. децембра 1932. године.

Табела 2 – Главне позиције Чачанског кредитног завода⁶¹

Година	Капитал	Есконт меница	Резервни фонд	Улози на штедњу
1912.	100.000	216.075	17.2016,70	146.216,25
1913.	100.000		19.291,10	176.075,35
1914.	100.000	415.901,35	19.578,60	186.294,35
1919.	100.000	411.821,35	20.840,26	174.472,90
1920.	100.000	362.611,35	61.987,26	141.991,10
1921.	261.000	798.675	100.030,65	248.616,50
1922.	310.700	926.230	116.408,30	328.056
1923.	333.000	865.970	127.590,25	276.067,60
1924.	333.200	1.124.700	139.866,71	649.012,67
1925.	500.000	2.335.500	215.633,51	1.587.666,59
1926.	500.000	4.233.140	249.538,51	2.789.624,23
1927.	500.000	5.484.657	289.667,29	4.031.099,23
1928.	500.000	6.032.683	319.873,25	5.081.288,23
1929.	500.000	6.162.260	547.911,43	5.219.377
1930.	500.000	6.098.550	509.734,40	5.519.215,50
1931.	500.000	6.602.317,50 ⁶²	544.730,14	5.141.173
31. 10. 1932.	500.000	5.958.747		4.147.337
15. 2. 1934.	500.000	5.297.593	624.467,14	3.725.976,50

кредита, настаје овдје *circulus*, који неће бити рјешен очекивањем конјунктурног побољшања, већ се треба почети неком терапијом тј. потребно је стварање кредитних могућности на новчаном тржишту.⁵⁷

Уредба о заштити земљорадника замењена је Уредбом о заштити новчаних завода и њихових веровника од 4. децембра 1933. године. По њој су банке морале да се одреде о свом будућем пословању: да траже одлагање плаћања, санацију или ликвидацију. До 4. марта 1934. године, када је рок истицао, од 150 банака које су се користиле чланом 5 (69 банака) и чланом 6 (81 банка) Уредбе, молбу је поднело њих 132, од чега 120 за одлагање плаћања, 7 за санацију и 5 за ванстечајну ликвидацију. Нових банака било је око 20, а око 40 банака, које су уживале заштиту, више је нису тражиле. Разлог да четвртина банака није желела нову заштиту свакако није требало тражити у томе да се је њихово стање у време мораторијума толико поправило да им заштита више није требала, већ у томе да заштитом вероватно

[57] AJ, 38-577-744, „Рјеšаванје наше bankovne krize“, Jugoslavenski Lloyd, Zagreb, 18. februar 1933. године.

нису биле задовољне.⁵⁸ Кредитни завод тражио је одлагање плаћања на дванаест година, пошто им се менични портфел састојао првенствено од земљорадничких меница чије је плаћање одложено за исти период.⁵⁹ Новом молбом за продужење заштите од 22. фебруара 1934. године добили су право на одлагање на шест година, са каматом од 2% на старе улоге.⁶⁰

Аграрни карактер државе утицао је да су комитенти Кредитног завода чије су менице биле протестоване или утужене били становници читаве околине Чачка, али и шире. Клијенти Кредитног завода у Трнав-

[58] „Наши новчани заводи и 4. март!“, *Народно блајосићање*, 11, 10. март 1934, 167.

[59] AJ, 65-1282-2266, Записник са Двадесет седме редовне скупштине акционара Чачанског кредитног завода одржане 11. фебруара 1934.

[60] AJ, 65-1282-2266, Решење министра трговине и индустрије од 15. маја 1935. године.

[61] Од укупне суме улога на штедњу за 1913. годину, 50.385,55 динара било је у златним динарима. (AJ, 65-1282-2266, Рачуни изравнања Чачанског кредитног завода од 1912. до 1934. године)

[62] AJ, 65-1282-2266, Од ове суме 6.116.540 динара била је вредност активних меница, док је остатак од 485.777,50 динара представљао вредност сумњивих меница, предатних и утужених, као и судских такси по њима.

ском срезу, осим Чачка, били су мештани 22 села. У Љубићком срезу клијенти су живели у 30 села, у Драгачевском срезу, осим вароши Гуче, у још 16 села, у Таковском срезу у 6 села, а осим најближе околине, клијенти су живели и у Београду, Крушевцу, Папратишту, Самаилима, Драгојевцима и Дејанима.⁶³ Из тога се може закључити да је рад Кредитног завода био широко развијен, јер је пословао са клијентима из 82 насељена места.

После стављања под заштиту, Кредитни завод се трудио да своје обавезе извршава ревносно. Управни одбор састајао се редовно, првенствено ради креирања плана исплате обавеза за наредних шест месеци. Од Привилеговане аграрне банке примали су на основу 3% обвезница одређене своте новца које су распоређивали. Нових улога било је веома мало, што је била последица неповерења јавности у приватне и повећања поверења у државне банке. Кредитни завод умањивао је своје обавезе и на тај начин што је обвезнице Привилеговане аграрне банке давао улагачима који су хтели да их приме и пословао са њима. До јануара 1940. године Кредитни завод успео је да исплати око 50% штедних улога и како им је тада истицала заштита, обновили су нову која им је одобрена до 22. фебруара 1942. године.⁶⁴

После смрти Илијћа, власник Кредитног завода практично је постао Јарослав Павловић. Пословна политика Кредитног завода почетком 1941. године била је чудна комесару при банци, Александру Вишњевском, судији окружног суда. Вишњевски је констатовао да се међу меницама у Кредитном заводу налазе и оне које је сматрао потпуно наплативим и то у вредности од 200.000 динара. Комесар је наредио Павловићу да барем делимично изврши наплату истраживања, што је Павловић одбио уз образложење „нећу никоме да се замерам“. Свакако су менице припадале локалним

моћним људима који су материјално били добростојећи, али се са њиховом наплатом отезало иако се тиме наносила штета улагачима који су у Кредитном заводу имали улога још за око 1.600.000 динара.⁶⁵

Избијањем Другог светског рата на простору Краљевине Југославије сви редовни новчани послови запали су у кризу, а под окупацијом становници део делатности нису хтели да обављају. Почетком маја 1941. године фелдкомандант у Чачку одржао је конференцију на којој је наредио старешинама државних надлештава и управницима свих новчаних завода да одмах отпочну са радом, што је у писаној форми свима достављено 8. маја. Сви новчани заводи у Чачку извршили су ово наређење, осим Кредитног завода, јер разлог за непословање управа је нашла у томе што се ова установа „налазила под заштитом“. Павловић је као управник истакао на вратима да „завод ради“, али су врата била закључана преко целог дана, а особље по наредби управника уопште није долазило на посао. Комесар завода Вишњевски оценио је да је у питању груба саботажа, па је 20. маја саопштио Управном одбору да са њом престане, али су се они оглушили о његово наређење. Пошто је фелдкомандант у Ужицу оцењен као врло строг, Вишњевски је сматрао да би у случају нефункционисања установе он сносио одговорност, па је на овај начин доказивао да његове кривице за непословање није било. Вишњевски је отишао и корак даље напомињући да само „строге и ефикасне мере“ могу натерати Управни одбор, прецизније Павловића, да изврши наредбу⁶⁶

Министарство народне привреде умешало се у спор на тај начин што је Вишњевски добио инструкције да нареди Управном одбору да мора своје пословање да управи у духу Закона о заштити како би се заштитили интереси улагача и да, уколико је могуће, приступи реализацији својих

[63] АЈ, 65-1282-2266, Списак протестованих и утужених меница Чачанског кредитног завода од 31. октобра 1932. године.

[64] АЈ, 65-1282-2266, Молба Чачанског кредитног завода министру трговине и индустрије од 15. јануара 1940. године.

[65] АЈ, 65-1282-2266, Извештај комесара при Чачанском кредитном заводу министру трговине и индустрије од 4. фебруара 1941. године.

[66] АЈ, 65-1282-2266, Допис комесара при Чачанском кредитном заводу Министарству народне привреде од 26. маја 1941. године.

потраживања уколико то није противно већ издатим наређењима у погледу наплате потраживања.⁶⁷ Због ванредних прилика у крају Кредитни завод није могао да ради, а услед оскудице сви дужници по немоторним меницама у потпуности су престали са плаћањем обавеза. Како Кредитни завод није могао да наплати купоне државних папира (Ратна штета) и како су се приходи од заводских имања тешко прикупљали, јасно је да је пословање готово у потпуности било онемогућено. Без обзира на све недаће, Кредитни завод успео је да у 1941. години, што у готовини, што у обвезницама, што пребијањем, исплати 488.810,50 динара.⁶⁸ Нерешени су остали штедни улози чија је структура изгледала овако:⁶⁹

До 10.000 динара	251
10.000 – 20.000	23
20.000 – 30.000	6
30.000 – 40.000	12
40.000 – 50.000	2
50.000 – 60.000	8
60.000 – 70.000	2
70.000 – 80.000	2
90.000 – 100.000	2
Преко 100.000	3

У склопу мера које су спровођене у окупираној Србији, Кредитни завод се 9. новембра 1942. године одрекао права на заштиту, што је био услов да може даље да настави са радом. Министарство народне привреде званично је укинуло заштиту 18. децембра 1942. године, али јасно је да у ратним приликама финансијске установе нису биле у могућности да послују.⁷⁰

[67] АЈ, 65-1282-2266, Допис Министарства народне привреде комесару при Чачанском кредитном заводу од 5. јуна 1941.

[68] АЈ, 65-1282-2266, Допис Чачанског кредитног завода министру народне привреде од 8. фебруара 1942.

[69] Исто.

[70] АЈ, 65-1282-2266, Допис Чачанског кредитног завода министру народне привреде од 9. новембра 1942.

Извори:

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ), фонд: Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије АЈ, фонд: Централни прес биро

Објављени извори:

Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, (Београд: Jugoslovensko Rudolf Mosse A. D., 1928)

Дефиницијски резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год., (Сарајево: Државна штампарија, 1932)

Дефиницијски резултати пописа становништва од 31. марта 1931. год, књ. I, (Београд: Државна штампарија, 1932)

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah 1921–1922, (Zagreb: Hrvatski štamparski zavod D. D, 1922), svezak I

Правила Чачанске акционарске задруге, донесена на ванредној скупштини угеоничара задружних 10. марта 1902. год., (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1903).

Правила Чачанске задруге, основана 1892, (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1921).

Правила Чачанској кредитној заводу, основан 1901. год., (Чачак: Штампарија Стевана Матића, 1921). *Правила Чачанске штедионице, основана 1885. године*, (Београд: Модерна штампарија „Вук Караџић“, 1921)

Трговачки законик и специјални послови Краљевине Србије, пројумачени одлукама ојшће седнице и одељења касационој суда, (Београд: Трговина Маричића и Јанковића, 1914)

Уредба о јавној ликвидацији стана створеној рашом 1914–1920. године, (Београд: Државна штампарија Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, 1920)

Compass, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslavien, (Zagreb: Kompas d. d, 1926)

Compass, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslavien, (Wien: Compassverlag, 1930)

Штампа:

Jugoslovenski Llojd, 1924.

Народно блајосијање, 1934.

Народна слоја, 1924.

Нови живош, 1920.

Правда, 1932.

Самоуправа, 1923.

Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920.

Српске новине, 1902.

Литература:

Велики ширтовински календар за 1928. годину, (Београд : Привредни преглед, 1927)

Гломазић, Момир, *Историја Државне хидроелектричне банке 1862–1932*, (Београд : Народна мисао, 1933)

Гнјатовић, Драгана, *Stari državni dugovi, prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije*

1862–1941, (Београд : Ekonomski institut – Jugoslovenski pregled, 1991)

Историја српског народа, (Београд : Српска књижевна задруга, 1994)

Lakatoš, Joso, *Jugoslovenska privreda*, (Zagreb : Jugoslovenski Lloyd, 1933)

Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1938, (Београд : Министарство финансија, 1938)

Народна банка, (Београд : Народна банка, 1934)

Nikolić, Goran, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003)

Цвијетић, Лепосава, „Прва српска банка“, *Историјски гласник* 2–3 (1964)

The Loan Bank of Čačak

Economic development of the city of Čačak at the beginning of the 20th century resulted in foundation of the fourth financial institution, in addition to the three existing ones, named the Loan Bank of Čačak. The bank principally granted loans to its shareholders, but starting from 1911, the dividend stabilized at 10%, which represented a stable profit for the period preceding the First World War. Due to all the distress and suffering brought by the Great War, the Loan Bank of Čačak completely renewed its activity as late as the second half of 1921.

In the following years, until the banking crisis broke out in the Kingdom of Yugoslavia, the Loan Bank of Čačak successfully operated and the most usually provided a sustainable dividend of 20% to its shareholders. The Loan Bank performed purely banking activities, mainly such as granting short term loans by discounting bills of exchange. Consolidation of the bank consisted in the fact that it disposed of important assets from deposits in savings and therefore the Loan Bank did not have to

take loans from other larger financial institutions. The most important shareholders, real owners of the bank according to the number of shares they owed, were Natas Ilijić and Jaroslav Pavlović.

Due to the different events on the financial market, activity of private financial institutions got into large difficulties starting from 1931, which also affected the work of the Loan Bank, since almost 90% of its clients were farmers. At the end of 1932 the bank put itself under protection, which meant that it was not active any more. The burst of the Second World War in the territory of the Kingdom of Yugoslavia made the performance of banking activities impossible in reality, however, the occupation government wanted to create apparently normal working conditions. The Loan Bank of Čačak, using the fact that it was an institution under protection, quietly boycotted work in 1941 during the occupation but, nevertheless, it managed to pay a part of funds to its saving depositors.

Ivan M. BEČIĆ, Ph.D.

Le bureau de crédit de Cacak

La croissance économique de Cacak au début du XXème siècle conditionna qu'on ouvrit également, mis à part les trois bureaux existants, un quatrième bureau monétaire nommé bureau de crédit de Cacak. La banque créda en premier lieu ses actionnaires, mais à partir de l'année 1911, le dividende se stabilisa à 10%, ce qui fut la hauteur d'un salaire stable pour la période précédant la Première guerre mondiale. En raison de tous les malheurs et périls qu'amena la Grande guerre, le bureau de crédit de Cacak ne renouvela son activité que durant la deuxième moitié de l'année 1921.

Durant les années suivantes, jusqu'au déclenchement de la crise bancaire au Royaume de la Yougoslavie, le bureau de crédit de Cacak travailla avec succès et apporta le plus souvent à ses actionnaires un dividende stable de 20%. Le bureau de crédit s'occupa d'affaires purement bancaires, donnant avant tout des crédits à court terme d'après l'escompte des lettres de change. La puissance de la banque se refléta aussi dans la disponibilité d'importants moyens d'après les dépôts d'épargne, de sorte que le bureau de crédit n'eut pas besoin

d'utiliser des crédits chez d'autres, institutions monétaires plus grandes. Les actionnaires les plus importants, véritables propriétaires de la banque par nombre d'actions, furent Nastas Ilijc et Jaroslav Petrovic.

Conformément aux évènements sur le marché financier, la conduite des affaires des bureaux monétaires privés, à partir de 1931, entre dans de grandes difficultés, ce qui se refléta aussi sur le travail du bureau de crédit, étant donné que près de 90% de ses clients possédait un statut agricole. À la fin de l'année 1932, la banque se plaça sous protection, par quoi sa conduite d'affaires active cessa d'exister. Par le déclenchement de la Deuxième guerre mondiale sur l'étendue du Royaume de la Yougoslavie, la conduite des affaires bancaires fut réellement impossible, mais le pouvoir occupateur voulait créer une illusion de conditions de travail normales. Le bureau de crédit de Cacak, en utilisant le fait qu'il fut un bureau sous protection, boycotta d'une manière calme son activité avant l'année 1941 dans les conditions d'occupation, bien qu'il réussit à verser une partie des ressources à ses épargnants.

Ivan M. BECIC, Ph. D.